

יוצא לאור על ידי ארגון 'בשביל הנשמה'

תלמידי ישיבת מרכז הרב

מערכת: משה שטרנברג, הרב יהושע וייסינגר.

כתיבה: הרב ערן מרגלית, הרב אוריאל אבינר, הרב שלמה קורץ, הרב לירן עוקשי, הרב אבישי קולין, הרב ליאור לביא, הרב אברהם בורשטיין, הרב יהודה ברגמן, הרב שי לוי, הרב ניר קייזר, הרב דביר אזולאי, הרב מנחם וייס, הרב חיים קטן, הרב יאיר רוזנבלום, הרב ירון גרופמן, הרב מיכאל לוצקי, הרב שי הירש, הרב אופיר פריד.

עורך ראשי: עזריאל שפנגנטל.

שיווק והפצה: ישראל וונדי.

סדר ועימוד: עמירם יוסף קדוש 0548-408-676.

עיצוב כריכה: צוריל גבזון 0524-435-256. יסכה אהרוני 0527-203-819.

עריכה לשונית: דוד נודל 0502-162-012, צביה נחמן 0526-020-472.

תודה לרב יצחק שילת, הרב אלישע אבינר, הרב אברהם ישראל סילבצקי, הרב יוחאי רודיק והרב אליהו דורדק. **טקסט** 'הקדמה למשנה' ו'הקדמה לפרק חלק' באדיבות הרב שלמה אבינר שליט"א. כל הזכויות שמורות לספרית חוה.

תודה לרב יצחק שילת על הרשות להשתמש במהדורתו לשמונה פרקים.

תודה למסייעים במלאכת הקודש - נתנאל רוזן, אלחנן כהן, יעקב ברין, יהודה לבנת, דוד אורליאן, דביר שרביט, ידידיה שנדורפי, מרדכי שנדורפי, ניב מדמון, נעם מרציאנו, עומר פרארי, אלירן פרארי, ישראל קפלן, יהונתן לנגה, איתי מרקוביץ, דוד גלילי, תומר אילוז, דניאל קינד, יוחנן גולד, מתניה ברנר, אריאל פישר, דביר עמאר, אביחי שמאי ולכל השותפים במלאכה.

החבורת יוצאת בשיתוף פעולה עם אתרי האינטרנט 'ישיבה' ו'מכון מאיר'.

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת ההרוגים בפיוע במרכז הרב.

© כל הזכויות שמורות ל: 'בשביל הנשמה' (ע.ר.). מותר להעתיק ולצלם לצרכי לימוד פרטי בלבד.

לעילוי נשמת

רב קהילה ומחנך
דואג לצרכי הפרט והציבור
אוהב ארץ ישראל
וזכה לעלות אליה בסוף ימיו

הרב **משה צבי** ב"ר **דוב בער** ז"ל

נלב"ע י"ב בחשון תשמ"ח

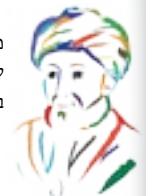
ת.נ.צ.ב.ה.

מרכז מורשת הרמב"ם

מרכז מבקרים השוכן מעל קברו של הרמב"ם בטבריה הפועל להפצת מורשת הרמב"ם. המרכז פתוח כל יום למבקרים ומוצגת בו תערוכה המגוללת את קורות חייו של הרמב"ם, חיבוריו ופועלו. במקום נערכים כנסים והשתלמויות למחנכים ולרבים אחרים.

לקבוצות וסיורים: 04-6790632 yossi@harambam.org.il
www.harambam.org.il

ארגון 'בשביל הנשמה' מודה למרכז מורשת הרמב"ם על סיועו בהוצאת החוברת

הקדמה למשנה

מבוא

הקדמות הרמב"ם למשנה הן מבוא ופתח להבנת יסודות התורה כולה. אנו עשויים לעסוק בתורה שנים רבות ועם זאת לא לשים לב לתשתית הרעיונית והרוחנית שעומדת בבסיס התורה. בהיעדר תשתית זו נתקשה להבין את הכלל שמסתתר מבעד לכל הפרטים הרבים וגם הפרטים עצמם יאבדו את הקשרם ואת מקומם המדויק במסגרת המבנה הכללי.

הראשונה מבין שלוש ההקדמות המפורסמות (שתי האחרות - הקדמה לפרק חלק והקדמה למסכת אבות), היא ההקדמה למשנה. הקדמה זו היא למעשה גם מבוא לתורה שבעל פה. התורה שבעל פה היא המסורת שנמסרת מדור לדור כחלק מלימוד התורה שבכתב. התורה שבכתב והתורה שבעל פה הן בבחינת שני רעים שאינם נפרדים. ללא המסורת, גם התורה שבכתב הינה חתומה וסתומה עבורנו. בהקדמה זו עומד הרמב"ם על ההגדרות המדויקות של התורה שבעל פה ומבדיל בין דְּרָגוֹת שונות וסוגים שונים של מסורת.

ההקדמה מתחלקת לשני חלקים - מבוא להלכה ומבוא לאגדה. בין שני החלקים האלו מבאר הרמב"ם את משמעות סידור המשנה ואת הרעיון שעומד מאחורי הסידור הזה. סדר השתלשלות התורה שבעל פה מימות משה רבנו ועד לימי הרמב"ם מהווה רקע עקרוני לדיונים המפורטים בהקדמה.

כלל הנושאים שבהם עוסק הרמב"ם בהקדמה למשנה שייכים למושג היסודי - 'תורה מן השמים'.

בחלקה הראשון של ההקדמה עוסק הרמב"ם במבנה ההלכה וביחס שבינה לבין הנבואה. בחלקה השני העוסק באגדה, דן הרמב"ם בשאלת תכלית האדם ובמשמעותה של ההלכה.

משיבים את האמונה אל הלב

כולנו מצטרפים ללימוד יומי באמונה

כדי להקיף

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות

כדי לדעת

לימוד קבוע שיטתי ומגוון שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל

כדי להתחבר

לבורא עולם

מה המטרה? להקיף ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושאי אמונה ולבנות בתוכנו עולם אמוני עשיר ומסודר.

מתי מסיימים? המחזור הראשון יימשך עד לסוף שנת תשע"ה - שנת השמיטה.

כמה זמן לומדים? מספר דקות מדי יום.

איך לומדים? < מהבסיס: חומרי הלימוד יופצו בחוברות ובמייל.

< להבין: ביאורים להרחבה ולהעמקה.

< יחד: שיעורי אמונה בפריסה ארצית.

תוכנית השנה השניה

תשרי-חשוון: הקדמות הרמב"ם*

כסלו-שבט: מהר"ל

אדר-ניסן: דרשות הר"ן

אייר-תמוז: הרב קוק

אב -תשרי: חובות הלבבות

בהמשך

משנת הרמב"ם (אגרות, פרקי יסוד

במשנה תורה), ספר העיקרים, דרשות

הר"ן, אמונות ודעות, מהר"ל, חסידות, הרב

קוק

ועוד מספרי רבותינו הראשונים והאחרונים

לצפייה בלימוד באינטרנט או לקבלת הלימוד במייל
היכנסו עכשיו לאתר ישיבה או מכון מאיר:

Yeshiva.org.il
www.yeshiva.org.il

www.meiriv.co.il

*הקדמה למסכת אבות' (שמונה פרקים) נלמדה במסגרת הלימוד היומי באמונה בשנה שעברה. היא מופיעה בחוברת אך ללא תאריך.

ביאורים

החיבור התורני הראשון של הרמב"ם הוא פירושו על המשנה. פירוש זה הוא יצירה יחודית המבארת את דברי המשנה. לפני הפירוש עצמו הרמב"ם כתב הקדמה. מטרת ההקדמה היא כפולה:

א. לבאר יסודות אמוניים ביחס לתורה שבעל פה אשר צריכים להיות התשתית הרוחנית שממנה האדם מגיע למשנה.

ב. להסביר מהם המניעים לכתיבת הפירוש של הרמב"ם ומה מטרתו וייחודו של פירוש זה.

המשנה היא תמציתה של התורה שבעל פה, לכן רוב ההקדמה מוקדשת לביור מסורת התורה שבעל פה. הרמב"ם בחר לעסוק דווקא בנושא זה הן מצד חשיבותו הרבה והן לאור המאבק העז שהיה בין חכמי ישראל לקראים. הקראים ראו בתורה שבכתב את חזות הכל וקראו תיגר על אמינותה ותוקפה של התורה שבעל פה. הרמב"ם מבסס את אמינותה של המשנה, ומחזק את התוקף שיש לדברי חכמים. כל מצווה שהקב"ה מסר למשה, מסר לו את פירושה עימה. אין פסוק שנכתב ללא פירוש מוסמך מפי הקב"ה לאותו כתוב. משה רבנו ישב באהל ולימד את אהרן וכן את כל העם. כל העם כולו שמע את פירושם של המצוות. אין כאן אוסף מצומצם של חכמים שהתורה אצלם, אלא כל העם שותף להעברת התורה שבעל פה. הרמב"ם מסכם ואומר שכל העם שמע את המצווה ופירושה ארבע פעמים. למה משה לא לימד בעצמו את העם ארבע פעמים אלא נתן לאהרן ולזקנים ללמדם שוב? האור החיים מכאן [ויקרא יט, ב] שגם עניין זה הוא חלק מבירור התורה. דבר מצוי הוא שכאשר שני אנשים שומעים שיעור אחד יתכן שכל אחד הבין דבר אחר. יש צורך לעמת ביניהם כדי שיתברר באופן חד משמעי מה נאמר. ודאי שבירור זה צריך להיעשות בפירושה של התורה. כאשר אהרן חוזר על התורה לבניו והם לזקנים והזקנים לעם, ניתן לחוש האם יש שינוי בין מסירת פירוש המצווה ממשו רבנו לבין אלו ששמעו ממנו. באופן זה הדברים יתבררו והאמת האלוהית בפירוש המצווה תצא לאור באופן מבורר, וכך התורה שבעל פה תעבור לדור הבא ללא טעויות ומחלוקות.

הרחבות

• סדר לימוד התורה

וענין למודו לישראל היה כפי שאמר לה. דבריו אלו של הרמב"ם לקוחים מהגמרא בעירובין (דף נד:). לאחר שהגמרא מסבירה את סדר לימוד התורה ומפרטת אותה, היא שואלת "וליעיילו כולן ולילפו כולהו ממשנה" כלומר מדוע לא נכנסו כולם יחד ללמוד מפי משה רבנו. מתרצת שם הגמרא "כדי לחלוק כבוד לאהרן ובניו וכבוד לזקנים" (הכבוד הוא שכל אחד נכנס בפני עצמו). בהסבר תירוץ הגמרא נראה שהמטרה של נתינת הכבוד הייתה ללמד את בני ישראל (וממילא גם אותנו) שיש הבחנה והדרגה בין החכמים. בני ישראל היו צריכים ללמוד שהם לא במדרגת הזקנים, והזקנים הם לא במדרגת אהרן. ככל שאדם גדול יותר בתורה כך סמכותו גדולה יותר וממילא גם היחס אליו הוא בכבוד גדול יותר.

ממשיכה הגמרא שם ושואלת "וניעול אהרן וניגמר ממשו וליעיילו בניו וליגמרו מאהרן...", כלומר למה בסדר הלימוד אהרן לא למד ארבע פעמים ממשו ואז בניו ילמדו ממנו ואחר כך הזקנים מהם והזקנים ילמדו את ישראל. מתרצת הגמרא "שמשו כיוון שלמד מפי הגבורה מסתייעא מילתא", כלומר הסדר היה דווקא כך כדי שכולם, גם הזקנים וגם ישראל, ישמעו לפחות פעם אחת את התורה מפי משה רבנו. והטעם הוא שכיוון שמשו שמע מפי הקב"ה לכן מי שלומד ממנו יבין טוב יותר והדברים יתיישבו יותר בליבו.

שאלות לדיון

הרמב"ם מאריך לפרט את סדר מסירת התורה. מדוע?

"וכותבים המצוה ההיא במגלות. וישוטטו השרים על כל ישראל ללמד ולהגות, עד שיידעו בגרסא המצוה ההיא". מה ניתן ללמוד מכך להיות בדרך הלימוד?

להצלחת דניאל בן צבי אברהם ויעל שרה בת יצחק

הקדמה למשנה

א

דע, כי כל מצוה שנתן הקדוש-ברוך-הוא למשה רבנו עליו השלום, נתנה לו בפרושה: היה אומר לו המצוה, ואחר כך אומר לו פרושה וענינה, וכל מה שהוא כולל ספר התורה. וענין למודו לישראל היה כפי שאמר לה: היה משה נכנס באהל, ונכנס אליו בתחלה אהרן, ומשה היה אומר לו המצוה הנתונה לו פעם אחת ולמדהו פרושה, ויסתלק אהרן ויחזר לימין משה רבנו. ונכנסו אחריו אלעזר ואיתמר בניו, והיה משה אומר להם מה שאמר לאהרן - ויסתלקו. וישב האחד לשמאל משה רבנו והשני לימין אהרן. ואחרי כן יבואו שבועים זקנים, וילמדו משה כמו שלמד לאהרן ובניו. ואחרי כן יבאו ההמון וכל מבקש ה' וישם לפניו המצוה ההיא עד ישמעו הכל מפיו. נמצא: אהרן שומע המצוה ההיא מפי משה - ארבע פעמים, ובניו - שלש פעמים, והזקנים - שתי פעמים, ושאר העם - פעם אחת. ויסתלק משה, ויחזר אהרן לפרש המצוה ההיא אשר למד - ששמע מפי משה ארבע פעמים, כמו שאמרנו - על כל הנמצאים. ויסתלק אהרן מאתם אחרי ששמעו בניו המצוה ארבע פעמים: שלש מפי משה ואחת מפי אהרן. וחזרין אלעזר ואיתמר, אחרי שנסתלק אהרן, ללמד המצוה ההיא לכל העם הנמצאים ונסתלקו מללמד. ונמצאו שבועים הזקנים שומעים המצוה ארבע פעמים: שתיים מפי משה ואחת מפי אהרן ואחת מפי אלעזר ואיתמר. וחזרים הזקנים גם הם אחר כן להורות המצוה להמון פעם אחת. נמצאו כל הקהל שומעים המצוה ההיא ארבע פעמים: פעם מפי משה ופעם מפי אהרן ושלישית מפי בניו ורביעית מפי הזקנים.

ואחרי כן היו כל העם הולכים ללמד איש לאחיו מה ששמעו מפי משה, וכותבים המצוה ההיא במגלות. וישוטטו השרים על כל ישראל ללמד ולהגות, עד שיידעו בגרסא המצוה ההיא וירגילו לקרותה.

ביאורים

למה חשובה כל כך התורה שבעל פה? למה חייבים לומר שגם היא ניתנה בסיני?

נתינתה של התורה שבכתב מחייבת שתנתן עימה גם תורה שבעל פה. ללא פירוש אלוהי לתורה שבכתב אין שום אפשרות להבין את פסוקי התורה. הרמב"ם מביא כמשל לעיקרון זה את מצוות סוכה. התורה מצווה אותנו "בַּסֶּכֶת תֵּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים". פסוק זה נראה בקריאה ראשונה מובן וברור, אך כשאנו ננסה ליישם אותו בפועל ניתקל בקשיים מרובים;

א. **סוכה** - מהי הסוכה? האם בית יכול לשמש כסוכה? האם זה מקום מגורי הצאן כמו שמצאנו שיעקב עשה למקנהו סוכות? או אולי זהו אוהל? וכן מהו גודלה של הסוכה? וממה עשויה?

ב. **ישיבה בסוכה** - מהי בדיוק הישיבה? האם חייבים לשבת ממש שבעה ימים ולא לקום או לשכב? האם אסור לצאת מהסוכה בימים אלו? מי חייב לשבת בסוכה?

בלעדי התורה שבעל פה התורה שבכתב אינה מובנת כלל ועיקר. אנו מוכרחים לומר שהקב"ה לא נתן לנו תורה חתומה שפירושה ניתן לסברתינו ומחשבותינו. שהרי אם כן כל אדם היה מפרש את פסוקי התורה כפי הבנתו האנושית ולא היה מגיע לכוונתו של הקב"ה בקיום מצוותיו. קיומו של פירוש אלוהי נשיתן גם הוא בסיני הוא יסוד מוכרח. ולכן תוקפה ההלכתי של התורה שבעל פה הוא כמו של התורה שבכתב. לכן לא רק אדם שקורא את פסוקי התורה נחשב כלומד תורה, אלא אף מי שלומד את פירושה של התורה, את פרקי המשנה, לומד תורה אלוהית שניתנה במעמד הר סיני מפי הגבורה.

הרחבות

• הכרחיות וחשיבות קבלת תורה שבעל פה

תורה שבעל פה היא פירוש התורה שבכתב, וכך כותב הרמב"ם בהקדמה לספרו 'משנה תורה': "כל המצוות שניתנו למשה בסיני, בפירושן ניתנו שנאמר 'ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצווה'. 'תורה' זו תורה, ו'המצווה' זו פירושה. וציונו לעשות התורה על פי המצווה. ומצווה זו היא הנקראת תורה שבעל פה".

הפסוקים פעמים רבות לא מפרטים, ולכן בלי הפירוש שלהם (תורה שבעל פה) לא היינו יכולים לקיימם ולממשן למעשה. כדוגמה לדבר מביא הרמב"ם את מצוות סוכה, אך הדבר נכון גם בנוגע לשאר מצוות ולפסוקים רבים. פירוש זה ניתן למשה רבנו יחד עם תורה שבכתב והיא עברה מדור לדור במסורת מאב לבן ומרב לתלמיד.

כותב בעל ספר העיקרים: "ומאשר כל דבר הנכתב, מאיזה מין שיהיה, כבר אפשר שיובן בשתי הבנות מתחלפות (מנוגדות), עד שאפשר שתהיה ההבנה האחת מסכמת לכוונת האומר והשנייה מתחלפת לה מכל וכל, כמו 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד', שהעברים (יהודים) יבינו ממנו האחדות הגמורה והנוצרים יפרשו אותו על כוונת השילוש. בעבור זה היה מחויב, כדי שתורת ה' תובן על הכוונה הראויה, שבתת ה' יתברך אותה אל משה בכתב, יפרש אותה לו על הכוונה הראויה, וכן משה ליהושע ויהושע לזקנים וכן דור אחר דור - כדי שלא ייפול שום ספק בהבנת הכתוב. ולפירוש הזה שמסר משה ליהושע הוא שקראו תורה שבעל פה לפי שאי אפשר שיבוא פירוש זה בכתב כי בכתב ייפול הספק שאמרנו" [מאמר ג, כג].

שאלות לדיון

מה אנו יכולים ללמוד על מצוות השמיטה מכך שהתורה מלמדת אותנו ממצווה זו שכל פרטי התורה נמסרו מסיני?

הרמב"ם מביא כאן את פרטי הלכות סוכה, האם ראוי להבין מהו טעמה הרעיוני של כל הלכה וכל פרט?

ואחר כך ילמדו פרושי המצווה ההיא הנתינה מאת השם. והפרוש ההוא היה כולל ענינים. והיו כותבים המצווה ולומדים על פה הקבלה°. וכן אמרו רבותינו ז"ל בברייתא: "וידבר ד' אל משה בהר סיני" (ויקרא כה א), מה תלמוד לומר 'בהר סיני', והלא כל התורה כלה נאמרה מסיני? אלא לומר לה: מה שמטה נאמרה בכלליה ובפרטיה ודקדוקיה מסיני, אף כל המצוות נאמרו כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני.

והנה לה מִשַּׁל: הקדוש-ברוך-הוא אָמַר לְמֹשֶׁה: "בַּסֶּכֶת תֵּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים" (ויקרא כג מב). אחר כך הוֹדִיעַ שֶׁהִסְכָּה הַזֹּאת חוֹבָה עַל הַזְּכָרִים לֹא עַל הַנְּקִיבוֹת, וְשָׁאִין הַחֹלִים חַיִּים בָּהּ וְלֹא הוֹלְכִי דֶרֶךְ, וְשֵׁלֹא יִהְיֶה סִפּוּכָה אֲלָא בְּצִמְח הָאֶרֶץ, וְלֹא יִסְכְּנָה בְּצִמְר וְלֹא בְּמִשִּׁי וְלֹא בְּכִלִּים - אֲפֹלוּ מֵאֲשֶׁר תִּצְמִיחַ הָאֶרֶץ, כְּגוֹן: הַכֶּסֶתוֹת וְהַפְּרִים וְהַבְּגָדִים. וְהוֹדִיעַ שֶׁהֶאֱכִילָה וְהִשְׁתַּיָּה וְהִשְׁנָה בָּהּ כָּל שְׁבַעָה - חוֹבָה, וְשֵׁלֹא יִהְיֶה בְּחֻלָּה פְּחוֹת מְשַׁבְּעָה טְפָחִים אֶרֶץ עַל שְׁבַעָה טְפָחִים רָחֵב, וְשֵׁלֹא יִהְיֶה גִבָּה הִסְכָּה פְּחוֹת מְעַשְׂרָה טְפָחִים. וְכֵאֲשֶׁר בָּא הַנְּבִיא° עָלָיו הַשְּׁלוֹם, נִתְּנָה לוֹ הַמִּצְוָה הַזֹּאת וּפְרוּשָׁהּ. וְכֵן הִשֵּׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת הֵם וּפְרוּשָׁם: הַמִּצְוֹת - בְּכֶתֶב, וְהַפְּרוּשׁ - עַל פִּה.

מצוות סוכה

לימוד תורה
שבעל פה

ביאורים

מפעל מסירת התורה, על כל מצוותיה ופירושיה, נגמר בפטירתו של משה רבנו, והיה צריך לבדוק שפירוש התורה שבכתב, התורה שבעל פה, נמסר בטהרתו.

בלימוד התורה שבכתב יכולות להיווצר שני ספקות: שכחת פירוש הכתוב, דהיינו חוסר ידיעה מוחלט, וספק בהבנת הכתוב, דהיינו שתי הבנות אפשריות שאחת מהם קיבלנו במסורת והיא נכונה והשנייה איננה נכונה. את החודש האחרון של חייו משה רבנו הקדיש כדי לסלק את כל הספקות האפשריות.

את הבירורים האחרונים הללו משה רבנו עשה בעצמו. הוא לא נתן לאף אדם אחר לעשות זאת, אלא הוא, ששמע את הדברים באופן מפורש מפי הקב"ה, נטל את המלאכה על עצמו. כך היה בטוח שכל התורה שניתנה לו מפי ה' עברה במלואה לעם ישראל.

לאחר הסתלקותו של משה רבנו התחלקה לשניים;

א. עיקרי התורה - אלו כל פירושי המצוות שקיבלנו ממשה רבנו ששמע מפי הגבורה. הם בעיקר אותם ההלכות שאי אפשר לקיים את המצווה בלי ידיעתם.

ב. ענפי התורה - הרמב"ם מחדש שלא את כל ההלכות קיבלנו ממשה רבנו. ישנם הלכות ופירושים, שאלות וספקות שהתעוררו בדורו של יהושע בן נון שלא קיבל ממשה מה לעשות במקרה זה. הקב"ה ידע שזהו מצב שיתרחש. שהרי אי אפשר לכתוב בתורה את כל חילוקי הדינים והמקרים המיוחדים שיהיו במהלך הדורות. לכן הוא מסר למשה רבנו מידות וכללים שהתורה נדרשת בהם. כשמתעורר ספק במה שלא קיבלנו ממשה ואנו רוצים לדעת מהי דעת התורה בעניין זה - חכמי ישראל ידרשו את התורה לאור מידות אלו. הלכה למעשה נקבע לפי דעת הרוב.

הלכות ופירושים אלו של חכמי ישראל אינם המצאה, אלא ענפים המשתרגים ויוצאים מתוך אותו עץ גדול. ולכן יש להם אותו תוקף כמו מה שקיבלנו ממשה רבנו. גם הם נחשבים למצוות התורה, שניתנו מפי הקב"ה!

הרחבות

• מחלוקות בתורה

שאלה מפורסמת היא איך ומתי התחילו המחלוקות בישראל. הרי התורה (שבכתב ושבעל פה) היא אחת, וישנה מסורת ארוכת שנים עד משה רבנו, אם כן איך נוצרו המחלוקות? האם אין הדבר מראה על פגם במסורת? הרמב"ם כאן מסביר שישנם עניינים בתורה שיהושע והזקנים לא קיבלו במפורש ממשה רבנו והיו צריכים לחדש את הדינים ההם מעצמם, על פי סברותיהם ועל פי שלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן. וכיוון שהדבר היה נתון לדיון על פי הסברה וההיגיון, הגיעו למחלוקת, שהרי דעתו של אדם שונה לרוב מחברו.

אמנם הבנו כעת איך ומתי התחילו המחלוקות, אבל עלינו לברר שאלה נוספת, והיא האם אין רק דעה אמיתית אחת? איך אפשר לומר "אלו ואלו דברי אלוהים חיים" כאשר אחד אומר טהור והשני טמא? על שאלה זו עונה המהר"ל בספרו באר הגולה [עמ' כ-כא] ושם הוא מבאר, שכשם שבעולם החומרי כל דבר מורכב מכמה יסודות ויש לו מספר בחינות, כך גם בתורה יש לכל דבר צדדים לכאן ולכאן. וכשם שבעולם החומרי לא נכון לומר שיש רק בחינה אחת ומי שאומר אחרת - דעתו אינה חלק מהאמת, כך גם בתורה. חשוב להדגיש, שעל אף שבכל דעה יש צד של אמת, לאחר שנפסקה ההלכה לפי דעה אחת, אנו מחויבים ללכת על פיה.

שאלות לדין

מדוע כתב משה רבנו ספר נפרד לכל שבט משבטי ישראל?

מדוע משה רבנו לא מת? איזה מסר חינוכי ניתן ללמוד מכך?

הצלחת ורפואת רינת בת לאה

ויהי בארבעים שנה, בעשתי עשר חמש, בראש חמש שבט, הקהיל את העם ואמר להם: הגיע זמן מותי, ואם יש בכם מי ששמע הלכה ושכחה - יבא וישאלני ואבאר אותה, וכל מי שנסתפקה עליו שאלה - יבא ואפרשנה לו, כמו שנאמר: "הואיל משה באר את-התורה הזאת לאמר" (דברים א. ה). וכן אמרו חכמים בספרי: "כל ששכח הלכה אחת - יבא וישנה, וכל שיש לו לפרש" - יבא ויפרש". ולקחו מפיו ברור ההלכות ולמדו הפרושים כל הזמן ההוא, מראש חמש שבט עד שבעה באדר. וכשהיה לפני מותו החל לכתב התורה בספרים, וכתב שלשה עשר ספרי תורה גוילים, כלם מבי"ת 'ב'ראשית' עד למ"ד^ד 'לעיני כל ישראל'. ונתן ספר לכל שבט ושבט להתנהג בו וללכת בחקותיו. והספר השלשה עשר - נתנו ללוויים ואמר להם: "לקח את ספר התורה הזו" (שם לא, כו). אחר כך עלה אל ההר בחצי היום השביעי לחדש אדר, כפי אשר דקדקה הקבלה. והיה המקרה ההוא אשר קרהו: 'מיתה' - בעינינו, בשביל שחסרנו ופקדנו אותו, 'וחיים' - לו, לכבוד המעלה שעלה אליה. וכן אמרו, עליהם השלום: "משה רבנו לא מת, אלא עלה ומשמש במרום" (סוטה יג.). והדברים באלו העניינים ארפים מאוד ואין זה מקומם.

דרך לימוד
התורה לאחר
מות משה

וכאשר מת, עליו השלום, אחר שהנחיל ליהושע מה שנאצל עליו מן הפרוש - החכים והתבונן בו יהושע ואנשי דורו. וכל מה שקבל ממשה - הוא, או אחד מן הזקנים - אין לדבר עליו, ולא נפלה בו מחלקת. ומה שלא שמע בו פרוש מפי הנביא, עליו השלום, מן העניינים המשתרגים מהם^ה - הוציא דינים בספרות, במדות השלש עשרה^ה הנתונות על הר סיני שהתורה נדרשת בהן. ובאותם הדינים שהוציא, יש דברים שלא נפלה בהם מחלקת, אבל הסכימו עליהם, ויש מהם - מה שנפלה בו מחלקת בין שתי דעות: זה אומר בכה וזה אומר בכה; זה סובר סברא ונתחזקה לדעתו, וזה סובר סברא ונתחזקה לדעתו. כי מדות ההקש^ש שעל דרך התוכחות^ה יקרה בסברותיהם המקרה הזה. וכשהיתה נופלת המחלקת - היו הולכים אחרי הרב, כמו שנאמר: "אחרי רבים להטות" (שמות כג, ב).

וכל שיש לו לפרש - כל הנצרך שיפרשו לו. ולקחו מפיו - למדו ממנו. עד למ"ד - האות האחרונה בתורה. מה שנאצל עליו - מה שקיבל משה מסיני. אין לדבר עליו - אין בו ספקות. המשתרגים מהם - המתפרטים ומסתעפים. במדות השלש עשרה - כגון: קל וחומר, גזרה שווה, היקש וכד'. ההקש - הסברה וההגיון. התוכחות - הביור השכלי [הכוונה שההיקשים התורנים אינם היקשים לוגיים - דדוקטיבים טהורים אשר אין בהם ויכוח - הערת הרב שילת].

ביאורים

לאחר שנפטר משה רבנו התעוררו שאלות חדשות וספקות בהלכה אשר לא קיבלנו את הידיעה בהם ממשו רבנו. הרמב"ם לימדנו שהקב"ה ידע שכך עתיד להיות ולכן מסר י"ג מידות שהתורה תדרש בהם כדי שעל ידם נוכל לפרש את פסוקי התורה ולהוציא ממנה הלכות ותשובות לספקותינו. דרך זו יצרה מחלוקות, שהרי הקב"ה נתן לחכמים לדרוש בשכלם את הפסוקים והדבר משתנה משכלו של חכם אחד לחברו. אך ישנה דרך קלה יותר לדעת מה ה' רוצה שנעשה בהלכה זו. נשאל את הנביא! יושע, תלמידו וממשיכו של משה רבנו, היה נביא, ואחריו היו נביאים רבים לישראל. אם כן, מדוע לא נפנה אל הנביאים ונשאל אותם מהו רצונו של ה' בשאלה החדשה שהתעוררה? על כך עונה הרמב"ם שאין יכולת לנביא להכריע הלכה באמצעות נבואתו. התורה כולה נמסרה מהשמים למשה רבנו בהר סיני. בין אם ההלכות המפורשות ובין אם מידות וכללים שעל ידם נדרוש את התורה. מכאן ואילך רק שכל החכמים הוא זה שקובע. אין שום הכרעה שיכולה להגיע מן השמים. מסירת התורה מהשמים 'סגרה' במעמד הר סיני והקב"ה נתן סמכות בלעדית לחכמי ישראל ללמוד את פסוקי התורה ולדרוש. במקצוע זה אין שום יתרון לנביא על חכם. גם נביא יכול לדרוש את פסוקי התורה אך לא כביטוי לנבואתו אלא כעוד חכם גדול מחכמי ישראל.

אם כן, מהו היחס בין נבואת הנביאים לבין התורה, נבואת משה רבנו? האם הוא יכול לשנות הלכות על פי נבואתו? וכן, איך נביא מוכיח לעם שהוא באמת נביא ה'?" הרמב"ם מציין שיש בדבר טעויות רבות, ואפילו חכמי ישראל שגו בהם. הרמב"ם מביא כדוגמה את התפיסה המוטעת שנביא צריך לעשות מופת על טבעי להוכיח את נבואתו. אין הדבר כן, אומר הרמב"ם, ומה שראינו את הנביאים עושים מופתים, אין זאת כדי להוכיח את נבואתם אלא מכיוון שאותו הנס היה נצרך כדי לחזק את אמונת העם או לצורך רבים. גם לצדיקים שאינם נביאים יכולים להעשות ניסים על טבעיים, ואין זה מוכיח שהם נביאים. הרמב"ם פותח במערכה כדי לברר ולבסס את אחד מיסודות האמונה, הלא היא הנבואה, שהיא הקשר הישיר בין הקב"ה לבני האדם.

הרחבות

אימות הנבואה

וכבר שגו בו כל המון האדם, גם מתי מספר מידועיהם. שיטת הרמב"ם היא, שהנביא אינו צריך לעשות אות או מופת שמשנים את סדרי הטבע כדי להוכיח את דבריו, אלא הנביא צריך לומר דבר שעתידי לקרות וכך נוכל לבדוק, אם יתקיים הדבר נקבל את נבואתו ואם לא, נדע שנביא שקר הוא. וכך פסק הרמב"ם במשנה תורה: "כל נביא שיאמר שה' שלחו, אינו צריך לעשות אות... שיש בו שינוי מנהגו של עולם, אלא האות שלו שיאמר דברים העתידיים להיות בעולם ויאמנו דבריו... ואנו מחכים לראות היבואו דבריו... ואפילו נפל דבר אחד קטן- בידוע שהוא נביא שקר" [יסודי התורה י, יא].

לעומת זאת שיטת הרס"ג היא, שנביא צריך לעשות אות ומופת המשנים את סדרי הטבע. וכך הוא כותב "וכל שליח שבחרו הבורא לשליחותו עשה לנוהג שנותן לו אות מן האותות הללו, או שינוי הטבע כמניעת האש מלשרוף עצים ועצירת המים מלזרום וכיוצא בדברים אלו..." [אמונות ודעות מאמר ג, ד].

שיטה נוספת מופיעה בספר העיקרים שכותב שאפשר לאמת את דברי הנביא בשתי הדרכים. "הנביא, אימות נבואתו הוא אם בהגדת העתידות- שלא ייפול דבריו ארצה, ואם בעשיית אותות ומופתים" [מאמר א, יח].

שאלות לדין

מדוע חשוב לרמב"ם להדגיש, שאין החובה לשמוע לנביא דווקא בגלל מופתיו? "אבל עשו האותות ההם לצרכיהם". האם ראוי לנביא שיעשה אותות לצרכיו הפרטיים?

ב

מסרת הנבואה

וְדַע, שֶׁהַנְּבוּאָה אֵינָהּ מוֹעִילָה[°] בְּפִרוּשֵׁי הַתּוֹרָה וּבְהוֹצָאת עֲנֵפֵי הַמִּצְוֹת בְּשִׁלְשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, אֲבָל מִה שֶׁעָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ וּפְנַחֵס בַּעֲנֵן הָעֵינַן וְהַסְבָּרָא, הוּא שֶׁעָשׂוּ רַבִּינָא וְרַב אֲשִׁי. אֲבָל יִתְרוֹן הַנְּבִיא וּפְעָלוֹ בְּמִצְוָה – אִם תִּשְׁאַל עָלָיו – הוּא, חִי נִפְשִׁי, מִן הָעֲקָרִים הַגְּדוֹלִים הָעֲצוּמִים, שֶׁעָלָיו מִשְׁעָן הַדָּת וְיִסּוּדָהּ. וְאִנִּי רוֹאֶה שֶׁזֶּה הַמָּקוֹם רָאוּי לְבָאֵר בּוֹ הָעֵקֶר הַזֶּה. וְאִי אֶפְשָׁר אֲלֵא אַחֲרֵי אֲשֶׁר נַחֵלַק טַעֲנַת הַתִּיחַשׁ הַנְּבִיאִים לְנְבוּאָה[°], וּבְמִה תִּצְדָּק הַנְּבוּאָה, שֶׁזֶּה כְּמוֹ כֵּן עֵקֶר גָּדוֹל.

טענת העם
באימות הנבואה
וביטול הטענה

וּכְבָּר שָׁגוּ בּוֹ כָּל הַמּוֹן הָאָדָם, גַּם מְתֵי מִסְפָּר מִיְדוּעֵיהֶם[•]: שֶׁהֵם מִדְּמִים בְּנִפְשָׁם שֶׁהַנְּבוּאָה לֹא תִתְקַים לְכָל הַמְתִּיחַשׁ אֲלֵיהָ עַד עֲשׂוֹתוֹ אוֹת מְפֹלָא, כְּגוֹן: אוֹת מְאֻתּוֹת מִשֶּׁה רַבְּנּוּ, זְכָרוֹנוֹ לְבִרְכָּהּ, וְיִשְׁנֶה מְנַהֵג הָעוֹלָם כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אֲלֵיהֶו, זְכוּר לְטוֹב, בְּהַחֲיוֹתוֹ בֶּן הָאִשָּׁה הָאֶלְמָנָה, אוֹ כְּמוֹ שֶׁנּוֹדַע לְכָל אָדָם מְאֻתּוֹת אֲלֵישָׁע, עָלָיו הַשְּׁלוֹם – וְזֶה אֵינוֹ עֵקֶר אֱמֶת, שֶׁכָּל מִה שֶׁעָשׂוּ אֲלֵיהֶו וְאֲלִישָׁע וְזוֹלָתָם מִהַנְּבִיאִים מְהֻאֲתוֹת, לֹא עָשְׂאוּם כְּדִי לְקַים נְבוּאָתָם – שֶׁהַנְּבוּאָה כְּבָר נִתְקַיְמָה לָהֶם קִדְּם לָכֵן – אֲבָל עָשׂוּ הָאוֹתוֹת הֵהֶם לְצָרְכֵיהֶם, וּלְרַב קִרְבָּתָם אֶל הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא הַשְּׁלִים חֲפָצָם, כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחַ הַצְּדִיקִים: "וְתִגְזֹר אִמָּר וְיָקָם לָךְ" (איוב כב כח).

שתי התייחסויות
הנבואה

אֲבָל תִּתְקַים הַנְּבוּאָה בְּמִה שֶׁנִּסְפָּר, בְּדָבָר שֶׁהַחֲלוֹנוֹ לְדָבָר בּוֹ. וְאִמָּר בְּתַחֲלָה: שֶׁעֵקֶר דִּתְנוּ בַּעֲנֵן הַנְּבוּאָה עַל מִה שֶׁאִמָּר[°], וְהוּא: שֶׁהַמְתִּיחַשׁ לְנְבוּאָה[°] נַחֲלָקִים לְשְׁנֵי חֲלָקִים: מִתְּנַבָּא בְּשֵׁם עֲבֹדָה זָרָה, אוֹ מִתְּנַבָּא בְּשֵׁם[°].

[•] **אֵינָהּ מוֹעִילָה** - אינה יכולה לסייע ולהשפיע. **טַעֲנַת הַתִּיחַשׁ הַנְּבִיאִים לְנְבוּאָה** - נברר את אמיתות הקשר בין הטוענים שהם נביאים לבין קבלת הנבואה. **עַל מִה שֶׁאִמָּר** - כפי שנתבאר בהמשך דברינו. **שֶׁהַמְתִּיחַשׁ לְנְבוּאָה** - הטוענים שזכו לנבואה. **בְּשֵׁם** - בשם ה'.

ביאורים

הרמב"ם פתח את דבריו בעניין הנבואה בטעות שיש לבני אדם ביחס לאותות. רבים מישראל סוברים שהנביא חייב לעשות אותות מופלאים כדי להוכיח את נבואתו. ממה נובעת טעות זו ולמה הרמב"ם יוצא נגדה בחריפות גדולה? אדם שמתבונן על העולם רואה שעולם כמנהגו נוהג. חוקי הטבע שולטים ללא מיצרים ואין כל חדש תחת השמש. כאשר נעשה מופת על טבעי הדבר מוכיח על מציאותו של ריבון אשר אינו כפוף לחוקי הטבע אלא יכול לשנותם. הוא זה שקובע את 'כללי המשחק' ומחליט ברצונו החופשי מתי להפוך סדרי בראשית. האדם שעושה מופתים כאלו שיוצאים מגדר הטבע מראה שאותו ריבון מסר לו כוחות מופלאים אלו וסומך עליו. לכן רבים חושבים שזה מוכיח שגם אותו ריבון מסר לו ידיעות עתידיות ויכולת לומר לנו מהי דעתו של אותו ריבון. הרמב"ם חלק על הלך חשיבה זה. הוא חשש מטעות זו בגלל החשש שנביא ישתמש בכוחות אלו לרעה ויהיה נביא לעבודה זרה. ישנם בעלי כוחות או סתם מאחזי עיניים שקיימים בעולם. הם יכולים לעשות דבר שיראה בעינינו כמופת על טבעי. יבוא האדם לחשוב שמי שנתן לו את הכוח הזה הוא רק הקב"ה, שבו הוא מאמין. אם כן, ישנה התגלות אלוהית לאותו נביא שה' עימו. ומכאן כל מה שיאמר לנו, בין אם בשם ה' ובין אם בשמה של עבודה זרה, אנו נעשה! יוצא שהאדם יעבוד עבודה זרה לשם שמים, מתוך כוונה לעשות רצון ה' והוא עושה ההפך הגמור מרצונו! הרמב"ם שולל זאת באופן מוחלט. גם אם יבוא אדם שיעשה מופתים על טבעיים שלא נשמעו מעולם ומרעישים את לב הרואים בעוצמתם - אין הדבר אומר כלום על הקשר בינו לבין הקב"ה. וודאי שאין לו לעבוד שום עבודה זרה מבלעדי העבודה לה' יתברך, אחרי שכבר ברור שאין לעבוד שום נברא אלא רק את הבורא בעצמו.

הרחבות

• ייחוד ה'

היה אלי דבר השם לעבוד... לענין פלוני. אף שנביא זה אומר את נבואתו בשם ה', הרמב"ם עדיין מגדיר זאת כנבואה בשם עבודה זרה. כל אמירה הקוראת לעבוד לכוחות אחרים במציאות, נחשבת כעבודה זרה ואין זה משנה מי אומר אותה ובשם מי הוא אומר אותה. "אין עוד מלבדו" זו קביעה מוחלטת שלא ניתנת לערעור. ייחודו של הקב"ה הוא אחד מעיקרי אמונתנו - "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים, והוא לבדו אלהינו, היה הווה ויהיה" [י"ג עיקרים].

• ניסיון

"כי מנסה ד' אלהיכם אתכם". לשם מה הקב"ה מביא ניסיון? האם אין הקב"ה יודע מחשבות לבו של אדם?

כותב הרמב"ן: "ענין הניסיון בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו... יקרא ניסיון מצד המנוסה, אבל המנסה יתברך יצווה בו להוציא הדבר מן הכוח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד. ודע כי השם צדיק יבחן, כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצווה אותו בניסיון... והנה כל הניסיונות שבתורה לטובת המנוסה" [בראשית כב, א]. כלומר, הקב"ה אינו מביא ניסיון לאדם כדי לבחון אותו ואת נאמנותו. ההיפך הוא הנכון. הקב"ה יודע את מחשבות לבו של אדם ולכן מנסה אותו כדי לזכותו שיוציא לפועל את אשר בלבו ועל ידי כך יגיע לדרגה גבוהה יותר.

שאלות לדין

כיצד אפשר להתמודד כנגד נביא שקר עוצמתי ומשכנע? האם גם כיום ישנן תופעות שמקבילות לתופעת נביאי השקר?

"השכל המכזיב עדותו, יותר נאמן מעדות העין". האם תמיד היגיון גובר על ראיית המוחש?

ונבואת עבודה זרה תחלק לשני חלקים:

החלק הראשון - שיקום נביא ויאמר: כוכב פלוני נתן עלי רוחו ואמר לי: עבד אותי בכך, או קרא אלי בכך - ואענה. וכן אם יקרא בני איש לעבוד לצלם מן הצלמים, או לטליסמא^ו מן הטליסמאות ויאמר: זה הודיעני בכך, והגיד לי כך, וצוה עלי לצוות בעבודתו על ענין פלוני, כמו שהיו עושים נביאי הבעל ונביאי האשורה.

והחלק השני - שיאמר: היה אלי דבר השם לעבוד, או להוריד כח פלוני לענין פלוני, ויגיד להם ענין מעניני העבודות והפעלים שעושים אותם עובדי העבודה ההיא, כמו שנתוסד אצלנו בתורה^ו - גם זה מתנבא בשם עבודה זרה. שזה השם^ו כולל: מי שיאמר, שהיא בעצמה צוה לעבוד אותה, או מי שיאמר, שהקדוש-ברוך-הוא צוה לעבוד שום דבר מהם. וכשנשמע מן המתניחש לנבואה אחת משתי הדעות האלה, והעידו עליו עדים כפי שנאמר בתורה - דינו שיהרג בחנק. כמו שאמר הקדוש-ברוך-הוא: "והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת" (דברים יג ו). ואין לנו להביט להתניחשו לנבואה, ולא נבקש ממנו אות. ואפלו יעשה מן האותות והמופתים לקים לו הנבואה מה שלא שמענו מפלאים מהם - יחנק, ואין להביט לאותותיו. שטעם קיום האותות ההם הוא שאמר הכתוב: "כי מנסה ד' אלהיכם אתכם" (שם ד). ועוד: השכל המכזיב^ו עדותו, יותר נאמן מעדות העין שרואה אותותיו. שפער נתבאר במופת אצל בעלי השכל: שאין לכבד ולעבד זולתי האחד^ו, הממציא כל הנמצאים והמתאחד^ו במקלל השלמות.

נבואה בשם
עבודה זרה

נבואה בשם ה'
לעבוד עבודה
זרה

לטליסמא - קמיע. כמו שנתוסד אצלנו בתורה - כפי שמבואר בתורה, אלו עבודות נחשבות לעבודה - זרה. זה השם - המושג 'מתנבא בשם עבודה-זרה'. המכזיב - המכחיש. זולתי האחד - מלבד ה', שאין אלוהים מלבדו. והמתאחד - המתייחד.

ביאורים

המופתים העל טבעיים אינם מוכיחים על כך שהאדם הוא נביא. אין הם מוכיחים אפילו על אדם צדיק, שאומר שהוא מתנבא בשם ה' ודורש ברבים להאמין בקב"ה ולקיים מצוותיו. גם אדם כזה יכול לגרום להרס רוחני. כאשר אדם אומר שצריך לקיים את כל המצוות קלה כבחמורה, אך יש מצווה אחת שהקב"ה פירש אותה אחרת ממה שקיבלנו בסיני- הוא אינו נביא אמת. אפילו אם מביא נימוקים לדבריו שהדור השתנה והמציאות מחייבת. אדם שטוען שהקב"ה אמר לו שהוא משנה משהו מפרטי המצוות או מהפירוש שנמסר במעמד הר סיני יכול להראות כאדם ירא שמים אך חבוי בדבריו הרס אמוני גדול. הוא טוען שהקב"ה חזר בו, בניגוד למה שכתב בתורה שאין תורה נוספת שמצויה בשמים ותנתן במהלך הדורות. לא בשמים היא! מרגע נתינת התורה היא לא תשתנה לעולמי עד. הוא הופך את הקב"ה לאנושי. בר שינוי. מישוה שיכול לשנות את דעתו. דבר זה הוא איננו כפירה בתורה אלא בקב"ה בעצמו! לכן אדם זה נקרא נביא שקר. מכיוון שהוא טוען טענת שקר על הקב"ה! אדם כזה הוא אפיקורוס חבוי ולכן חייב מיתה.

אך עדיין לא מובן מדוע ישנה עדיפות למה שכתוב בתורה, נבואת משה, לעומת מה שאותו נביא טוען שקיבל בשם ה'? נבואתו של אותו נביא שקר הוכחה על ידי מופתים. זו אינה הוכחה ברורה אלא נובעת מהסתברות. אם הוא יכול לעשות מופתים על טבעיים כנראה שה, משדד מערכות הטבע, התגלה אליו ומסר לו את דבריו. לעומת זאת, נבואת משה רבנו אינה הוכחה באמצעות מופת על טבעי, אלא בנס כל הניסים. נבואתו נאמנה לגודל עינינו. הוא לא בא וסיפר לנו שה' דיבר אליו אלא היינו עדים לכך. זו אינה הסתברות אלא ראייה מוחשית שאינה ניתנת לערעור. ומכאן שמופתיו של אותו נביא שקר אינם מוכיחים על קשר בינו לבין הקב"ה אלא ניתנו כדי לנסותנו ולחזק את אמונתנו.

הרחבות

• נבואת משה רבנו לעומת שאר הנביאים

מבואר כאן בדברי הרמב"ם שנביא המוסיף או גורע אחת ממצוות התורה, שלא באופן של הוראת שעה, הוא נביא שקר, כיוון שמנבא כנגד התורה שהיא נבואת משה רבנו. נשאלת השאלה מדוע סמכותם של הנביאים כפופה לסמכותו של משה רבנו עד שאם נביא יאמר נגד התורה הוא יחשב נביא שקר על אף שיעשה אותות ומופתים?

בעל ספר העיקרים [מאמר ראשון, יח] מסביר שיש אימות עצמי לנבואה ויש אימות בלתי עצמי. עשיית אותות או מופתים אינם אימות עצמי לכך שהנבואה אמת אלא רק שהנביא ראוי לעשות מופתים. לעומת זאת בהר סיני, כל ישראל שמעו שהקב"ה מדבר עם משה רבנו ורוצה לתת דווקא על ידו את התורה, וזהו אימות עצמי לנבואת משה. לכן התורה שניתנה באמצעות משה היא הסמכות העליונה והיא המצווה אותנו להקשיב לנביאים, אך היא גם זאת שקובעת באלו תנאים. ומוסיף ספר העיקרים ואומר שזו כוונת הרמב"ם בהלכות יסודי התורה בכתבו "משה רבנו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהאמין על פי האותות יש בליבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלאט ובכישוף... ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני, שעינינו ראו ואוזנינו שמעו שהקול מדבר אליו, וזה שכתוב 'הנני בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם' " [פרק ח].

שאלות לדיון

מדוע ישנם מצוות ואיסורים שפירושם ניתן על פה, ואינם מובנים מיד בקריאת פסוקי התורה?

מדוע אין נביא רשאי לחדש שום הלכה? למה הקב"ה לא נתן לו סמכות לכך?

והמתנבא בשם יחלק גם כן לשני חלקים:

החלק הראשון – שיתנבא בשם האל ויקרא ההמון להאמין בו ויצוה על עבודתו, ויאמר: שהקדוש-ברוך-הוא הוסיף במצוות מצוה, או גרע מצוה מכלל המצוות שאסף אותם ספר התורה. ואין הפרש בין שיוסיף ויגרע על הפסוק, ובין שיוסיף ויגרע על הפרוש המקביל. וענין 'שיוסיף או יגרע מן הכתוב' – כגון שיאמר: שהקדוש-ברוך-הוא אמר אלי, כי הערלה היא שתי שנים, ואחר שתי שנים – מתר לאכול הפרות הנטועות. או שיאמר: הקדוש-ברוך-הוא אמר אלי, שהערלה אסור לאכול אותה ארבע שנים, חלף מה שאמר הקדוש-ברוך-הוא: "שלוש שנים יהיה לכם ערלים" (ויקרא יט כג), וכדומה לו. או ישנה בקבלה פלוג, ואפילו יסיענו פשט הכתוב, כגון שיאמר: שזה האמור בתורה: "וקצתה את פפה" (דברים כה יב) – הוא כריתת יד באמת ואינו קנס המביש, כמו שבא בקבלה. ויסמך הדבר ההוא לנבואה ויאמר: שהקדוש-ברוך-הוא אמר לי, שזו המצוה שאמר: "וקצתה את פפה" הוא כפשוטו – גם זה יהרג בחנק, שהוא נביא שקר, והוא סומך אל הקדוש-ברוך-הוא מה שלא אמר לו. ואין להביט גם בזה לאות ולמופת, שהרי הנביא אשר הלאה כל מתי העולם באותותיו, והכניס בלבבנו להצדיקו ולהאמין בו, כמו שאמר הכתוב: "וגם כך יאמינו לעולם" (שמות יט ט) – הוא הגיד לנו בשם הקדוש-ברוך-הוא: שלא תבוא מאת הבורא תורה אחרת מלבד זאת, והוא מה שאמר: "לא בשמים היא" (דברים ל יב), ואמר: "כפיה ובלבבך לעשותו" (שם יד). וענין 'כפיה' – המצוה הידועה על פה, וענין 'בלבבך' – הסברות שהוציאו בעיון, שהוא מכלל הכחות הנמשכות אל הלב. והזהירנו גם כן מלהוסיף בהם ולגרוע מהם, כמו שנאמר: "לא תסף עליו ולא תגרע ממנו" (שם יג א). ועל כן אמרו עליהם השלום: "אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה" (מגילה ב ב). ואחר שיצענו שטענתו טענת שקר על הקדוש-ברוך-הוא, וסמך לו מה שלא דבר לו – נתחייב להרגו, כמו שאמר הכתוב: "אף הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא-צויתיו לדבר... ומת הנביא ההוא" (דברים יח כ).

חלף – בשונה, במקום. **בקבלה** – מסירת תורה שבעל-פה. **כלום** – משהו, דבר. **וקצתה** – אישה המביישת – חייבת בתשלומין על מעשי ידיה. **הנביא אשר הלאה כל מתי העולם** – משה רבינו, בהשוואה לנסים הגדולים שעשה, שאר בני אדם ניראים כחלושים.

ביאורים

ישנם שני קריטריונים מרכזיים לבדיקה מיהו נביא אמת:

א. אישיותו של הנביא - הנבואה היא הדרגה הגבוהה ביותר בעבודת ה'. ולכן כדי לזכות להתגלות אלוהית שמיימת דרושה עבודת הכנה מרובה ועליה שלב אחרי שלב בבניין האישיות. לא יתכן שהאדם ילך לישון בור ועם הארץ ויקום נביא. האדם חייב להיות תלמיד חכם גדול, מתוקן במידותיו ושולט ביצרו. מחשבתו צריכה להיות דבוקה בריבונו של עולם ולא בהבלי העולם הזה. הוא צריך להיות אדם שאינו תלוי באף אדם בעולם ולכן צריך להיות שמח בחלקו שאינו רודף אחר הממון. כמו כן, דבר ה' יכול לחול רק בכלי שלם ולכן האדם צריך להיות שלם בגופו וללא פגם. אדם שטוען שהוא נביא והוא אינו חכם גדול - אין אנו מאמינים לו כלל.

ב. הודעת העתידות - כאשר אדם טוען שהוא נביא הוא צריך להוכיח זאת על ידי הגדת עתידות. אדם רגיל הנתון בהווה אינו יכול לדעת בוודאות מה יהיה בעתיד. מספר התרחשים שיכולים להתפתח מהמציאות העכשווית הם אינסופיים. אפשר לשער או לצפות מה שיהיה בעתיד, אך אדם בעל אחריות לא יאמר בביטחון שהוא יודע מה יהיה. רק ריבונו של עולם, אשר היה הווה ויהיה, יכול לדעת מהו התרחיש שיקרה. ולכן אדם בעל אישיות של נביא, כמו שראינו לעיל, שאומר בוודאות מה שיהיה בעתיד, ודבריו מתקיימים באופן מלא, כאשר כל פרט מדויק הוא נביא אמת.

לנביא זה ישנם כמה תפקידים וסמכויות מתוקף היותו נביא. הוא אינו אדם פרטי אלא נשלח כדי לתקן את האומה. הוא צריך לקרוא לעם לעבוד את ה', ולקיים את תורת ה' כמו שניתנה על ידי משה רבנו. החיבור שלו לקב"ה שבא לידי ביטוי בהגדת עתידות, נותן לו גם את הסמכות להבטיח שכר טוב לעובדי ה' ועונש לעוברים על דבריו. סמכות מיוחדת שיש לנביא היא להדריך את העם בדבר שאינו מצווה מן התורה אלא פעולה פוליטית או צבאית. דבריו בענין זה הם צו ה' ולכן העובר על דבריו הוא כמסרב לקיים את ציווי ה' וחייב מיתה.

הרחבות

• תכונות הנביא

כגון: שִׁיחָהּ מֵאֲנָשִׁי הַחֲכָמָה, וְהָאֱמוּנָה, וְהַנְּזִירוּת. בגמרא בנדרים מובא "אמר ר' יוחנן אין הקב"ה משרה שכירתו אלא על גיבור ועשיר וחכם ועניו" [לח.], ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמרא.

שיטת הרמב"ם היא שר' יוחנן מתכוון למעלות שכליות ולמידות נפשיות. כך משמע אצלנו וכך כתב במפורש בשמונה פרקים: "ודע שכל נביא לא נתנבא אלא אחר שיהיו לו כל המעלות השכליות ורוב מעלות המידות והחשובות שבהן, והוא אומרם 'אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר'. וחכם הוא כולל כל המעלות השכליות, ועשיר הוא ממעלות המידות רצוני לומר ההסתפקות וכאומרם 'איזהו עשיר השמח בחלקו'. וכן גיבור ממעלות המידות שניהג כוחותיו כפי הדעת והוא אומרם 'איזהו גיבור הכובש את יצרו' " [פרק ז.]. אך הר"ן בדרשותיו חולק על הרמב"ם ומבאר שהכוונה לגבורה פיזית ועושר ממשי, ובטעם הדבר כתב "אבל עיקר העניין כי הנביא ראוי שיהיה שלם בכל השלמויות שהם עניין נכבד בעיני ההמון למעלת הכלל כי הוא שלוח אליהם, ולמען יהיו דבריו נשמעים" [דרוש שלישי]. וכן "אבל הנביא שינבא להמון ומודיע מה שצווה ה', יצטרך שיהיה נבחר ונרצה מכל הכיתות, מאוהבי החכמה ואוהבי העושר והגבורה... ולזה צריך הנביא שישלימו לו המעלות השכליות ומעלות ההמוניות" [דרוש חמישי]. כלומר, כיוון שהנביא הוא שליח ה' אל כלל בני האדם והנבואה ניתנה לו לשם תיקון הכלל, לכן צריך שיהיה חשוב בעיני העם כדי שישמעו ויקבלו דבריו.

שאלות לדין

כיצד יכול הנביא להיות "מֵאֲנָשִׁי הַחֲכָמָה, וְהָאֱמוּנָה, וְהַנְּזִירוּת" ומצד שני לעסוק בעניינים פוליטיים וצבאיים? מהו היחס הנכון בין התנזרות מהסביבה לבין השפעה על הציבור?

לאור דברי הרמב"ם כאן, איך יתכן שבלעם היה נביא?

והחלק השני בענין הנביא - כגון: שִׁיחָהּ לְבָנִי אֲדָם לְעִבּוֹד אֶת הָשֵׁם, וְיִצְחָהּ עַל מִצְוֹתָ וְיִזְהִיר לְשִׁמּוֹר הַתּוֹרָה בְּלִי תוֹסֶפֶת וּמִגֶּרֶעַת, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנְּבִיאִים מְסִים הַנְּבִיאִים: "זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדִי" (מלאכי ג כב). וְיִבְטִיחַ לְמִי שִׁיעֲשֶׂנָּה - בְּגִמּוּלוֹת טוֹבוֹת, וְיִזְהִיר לְכָל הָעוֹבֵר עָלֶיהָ - בְּעִנְשׁ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה יִשְׁעִיָּה, וְרַמְיָה, וְיִחְזָקָאֵל וְזוּלָתָם, וְיִצְחָהּ בְּצוּיִים וְיִאֲסֹר אֲסוּרִים בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ מִן הַתּוֹרָה, כְּגוֹן שִׁאֲמַר: הִלַּחְמוּ עַל עִיר פְּלוֹנִית, אוֹ עִם אֲמָה פְּלוֹנִית עֵתָּה - כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה שְׁמוּאֵל לְשָׂאוֹל לְהִלָּחֵם בְּעַמְלֶק (שְׁמוּאֵל א טו), אוֹ יִמְנַע מִלְּהַרֵּג - כְּמוֹ שֶׁמְנַע אֱלִישֶׁעַ לַיהוֹרָם מִהָרוֹג חֵיל אֲרָם הַנִּכְנָס לְשׁוּמְרוֹן (מלכים ב ו כב), כְּפִי הָעֵנִין הַנּוֹדֵעַ. וְכְּמוֹ שֶׁמְנַע יִשְׁעִיָּה מִלְּהַבִּיא הַמֵּים מִבֵּית לַחֹמָה (ישעיה כב ט-יא), וְכְּמוֹ שֶׁמְנַע יִרְמְיָהוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִלָּלֶכֶת לֶאֱרֹץ יִשְׂרָאֵל (ירמיה כט ד-ט), וְכִדּוּמָה לְעֵנִין זֶה. וּבִשְׁבִיל זֶה, כְּשִׁיטְעַן הַנְּבִיא טַעֲנַת נְבוּאָה, וְלֹא יִסְמַךְ אוֹתָהּ לְעִבּוּדָה זָרָה, וְלֹא יוֹסִיף בַּתּוֹרָה וְלֹא יִגְרַע מִמֶּנָּה, אֲבָל יֹאמַר דְּבָרִים אֲחֵרִים, כְּמוֹ שֶׁסָּפְרָנוּ - נִצְטָרָה אֶז לְבָחֵן אוֹתוֹ, כְּדִי שֶׁתִּתְּבַאֵר לָנוּ עֲדוּתוֹ. שֶׁכָּל מִי שֶׁנִּתְקַיְּמָה עֲדוּת נְבוּאָתוֹ - רָאוּי לְעֲשׂוֹת כָּל מַה שִׁצִּוָּה: מְדַבֵּר קִטָּן וְעַד גָּדוֹל, וְכָל הָעוֹבֵר עַל צִוּוֵי מִצְוּוֵי - חַיֵּב מִיתָה בְּיַד שְׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא בְּמִי שֶׁעוֹבֵר עַל צִוּוֵי הַנְּבִיא: "אֲנֹכִי אֲדַרְשׁ מַעֲמֹו" (דברים יח ט). וְאִם לֹא תִתְקַיֵּם עֲדוּתוֹ - יוֹמָת בְּחֶזֶק.

וקיים עֲדוּת הַנְּבִיא יְהִיָּה כְּפִי שֶׁאֲגִיד: כְּשִׁיחָהּ אֲדָם לְנְבוּאָה כְּמוֹ שֶׁבִּאֲרָנוּ, וְיִזְהִיר הַגּוֹן לָהּ, כְּגוֹן: שִׁיחָהּ מֵאֲנָשִׁי הַחֲכָמָה, וְהָאֱמוּנָה, וְהַנְּזִירוּת, וְהַשְׁכָּל, וְנַעֲמֵם הַמִּדּוֹת, כְּאֲשֶׁר הָעֵקֶר אֲצֻלָּנוּ: שֶׁ"אֵין הַנְּבוּאָה שׁוֹרָה אֶלָּא עַל חֲכָם, גִּבּוֹר וְעֹשֶׂיר" (שבת צב א). וְיִתְרוֹנוֹת רַבִּים בְּזֶה הָעֵנִין, אִי אֶפְשָׁר לְכַנּוֹס אוֹתָם יַחַד, וְהַדְּבָר בָּהֶם וְהַרְאָה עַל כָּל אֶחָד מֵהֶם בְּפִסּוּקִים מִסִּפְרֵי הַתּוֹרָה וּבְדִבְרֵי נְבִיאִים - יִצְטָרֵף לְעֵנִין הַזֶּה סִפֵּר בְּפָנֵי עֲצֻמוֹ. וְאוּלֵי הָשֵׁם יִסְיַעֲנוּ עָלָיו עִם מַה שֶׁרָּאוּי לְהַתְּחַבֵּר בְּעֵנִין זֶה. וּבַהֲיִית הַמִּתְנַבֵּא הַגּוֹן לְנְבוּאָה כְּפִי מַה שֶׁרָּאוּי, נֹאמַר לוֹ: הַבְּטִיחְנוּ בְּעִנְיָנֵינוּ וְהִגַּד לָנוּ דְּבָרִים מֵאֲשֶׁר לְמִדָּה הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא. וְיִגִּיד וְיִבְטִיחַ. וְאִם יִתְקַיֵּמוּ יְעוּדָיו כָּלָם - אֲזַי נִדַּע שֶׁכָּל נְבוּאָתוֹ אֲמָת. וְאִם יִשְׁקַר בָּהּ, אוֹ נִפְל אֶחָד מִדְּבָרָיו וְאֶפְלוּ דְּבַר קִטָּן - נִדַּע שֶׁהוּא נְבִיא שֶׁקֶר. וְזֶה כְּתוּב בַּתּוֹרָה בְּעֵנִין הַבְּחִינָה הַזֹּאת: "כִּי תֹאמַר בְּלִבְּךָ אֵיכָה נִדַּע אֶת-הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא-דִבַּרְתָּ? - אֲשֶׁר יִדְּבַר הַנְּבִיא בְּשֵׁם ד' וְלֹא-יְהִיָּה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא" וגו' (דברים יח כא-כב). וְכִשְׁיִצְדֵּק לָנוּ הַבְּהִטָּה אַחַת אוֹ בִּשְׁתֵּים - אֵין לָנוּ לְהֶאֱמִין בּוֹ וְלֹאמַר שֶׁנְּבוּאָתוֹ אֲמָת, אֲבָל יְהִיָּה עֵנִינוּ תְּלִיּוֹ עַד יִרְבוּ מוֹפְתָיו הָאֱמִתִּיִּים כָּל אֲשֶׁר יִדְּבַר בְּשֵׁם ד' פַּעַם אַחֵר פַּעַם. וְעַל כֵּן נֹאמַר בְּעֵנִין שְׁמוּאֵל, כְּשֶׁנִּתְפָּרַס וְנִתְבָּרַר כִּי כָּל מַה שֶׁיִּדְּבַר בֹּא יָבֹא: "וַיִּדַּע כָּל-יִשְׂרָאֵל... כִּי נֶאֱמַן שְׁמוּאֵל לְנְבִיא לְד'" (שְׁמוּאֵל א ג כ).

מְסִים הַנְּבִיאִים - מלאכי אחרון הנביאים. **בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ מִן הַתּוֹרָה** - דבר שאינו מנוגד להלכה. **אֶת יִשְׂרָאֵל** - הגולים מלשוב לארץ. **תִּתְבַּאֵר** - תתאמת. **וְהַנְּזִירוּת** - פרישות ממותרות. **בְּזֶה הָעֵנִין** - כלולים במאמר חז"ל זה. **בְּעִנְיָנֵינוּ** - בעתידות, מה שיקרה בעתיד. **תְּלִי** - מסופק.